

Meno kūrinių integravimo į viešąsias erdves problematika

Jonas Žukas*

Vilniaus Gedimino technikos universiteto Dizaino katedra
Pylimo g. 26 / Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva
Tel. +370 60693385, el. paštas: jonas.zukas@vgtu.lt

(Gauta 2016 m. sausio mėn.; atiduota spaudai 2016 m. balandžio mėn.; prieiga internete nuo 2016 m. gegužės 10 d.)

Anotacija

Tiriant meno kūrinių integravimo į viešąsias erdves problematiką yra nurodoma į tarpusavyje susijusių sistemų ekologiją, kuri atrandama tarp socialinių grupių ir šiuolaikinių kultūrinių įtakų. Šio straipsnio tikslas yra identifikuoti probleminį lauką ir parodyti jo kompleksiskumą per interesų sąsajas bei išskirti veiklos galimybes žmonių gyvenamoje aplinkoje, skatinant pozityvias įtakas žmonių gerovei, vietos ekonomikai ir socialinei darnai. Tyrime aptariamos geriausios strategijos socialinės sąveikos optimizacijai, atrandant galimybes menui sėkmingai integruotis į viešąsias erdves.

Reikšminiai žodžiai: viešasis menas, miesto ekologija, šiuolaikinė visuomenė, kultūrinė integracija, bendruomenės.

Abstract

Research on integration problematic of artworks into the public spaces reveals importance to establish interrelated system ecology, between social groups and contemporary cultural influences. The aim of an article is to explore the complexity of a field, identify the problem area and interests involved, to highlight the possibilities of an action within a human environment to achieve positive implications to people well-being, local economy, and social cohesion. Subject related ideas are analyzed to determine the best strategies to define opportunities for the integration of art into public spaces and enabling social interaction optimization.

Key words: public art, urban ecology, contemporary society, cultural integration, communities.

Įvadas

Tyrinėjant meno kūrinių integravimo į viešąsias erdves problematiką yra nurodoma į svarbų socialinių ir kultūrinių tradicijų bei estetinio meno kūrinių tvarumo sąryšį šiuolaikinės kultūros vertybių atžvilgiu. Šių tyrimų aktualumas atsiskleidžia planuojant miestiečių gyvenimo kokybę, nustatant šiuolaikinį kultūrinį identitetą, taip pat išskiriami svarbūs veiksniai, įtakoiantys vietos ekonomiką, socialinę darną bei asmeninę žmonių gyvenimo gerovę. Šių tyrimų problematika atsiremia į aplinkos suvokimo ir vertinimo kompleksiskumą, kultūrinio identiteto bei socialinių vertybių nustatymą.

Šie tyrimai yra neatsiejami nuo viešosios erdvės sampratos, kuri apjungia geografiją, kultūrą, sociumą ir daiktinės aplinkos elementus. Istoriniame kontekste tai demokratijos lopšys - susitarimo tarp įvairių socialinių sluoksnių pagrindas ir vieta, todėl tradiciškai ji suvokiama kaip socialinė erdvė, atvira ir prieinama žmonėms. Dėl komunikacijos pasikeitimų šiandieninė viešosios erdvės sąvoka irgi pakito, nebeliko būtinybės fiziškai būti viešojoje erdvėje, kad dalyvautum socialiniame gyvenime. Siaurinant ir aktualizuojant šią sąvoką tektų apsistoti prie socialiai reikšmingų vietų, tokių kaip miesto gatvės ir tankiau apgyvendinti rajonai. Ji gali būti apibrėžiama kaip visuomeninės paskirties, neprivati, nustatyta daugumos susitarimu bei gali būti reglamentuota įstatymiškai, o taip pat konkreti bendruomenė gali apsispręsti dėl konkrečios vietos, išskiriant kultūriškai ir socialiai jai priimtinius gyvensenos principus. Reikia paminėti dalinių viešųjų erdvių sąvoką, kaip pavyzdžiui privačiai valdomos vietos (parduotuvės, maitinimo įstaigos ir pan.), kurios turi viešųjų erdvių požymių, tačiau iš dalies taisyklės gali būti nustatomos ir reguliuojamos savininko.

Žvelgiant iš globalinės perspektyvos, įvairiose kultūrose yra nusistovėjusios skirtingos tradicijos, tačiau daugumoje šalių viešoji erdvė yra suvokiama kaip vieta neturinti privatumo ir yra skirta visuomeniniam naudojimui, jose yra sukuriami apribojimai akcentuojantys etiketo, komunikacijos normų ir sutartos elgsenos svarbą. Tokie apribojimai gali būti nustatyti įstatymiškai

ar bendru susitarimu/tvarka. Meno kūriniai, eksponuojami tokiose erdvėse, būtų suvokiami kaip viešųjų erdvių menas.

Šiandieniniame kontekste viešojo meno vertybinio tvarumo ir išlikimo problematika pasidarė itin aktuali, ypatingai tai pasireiškė post sovietinių šalių erdvėse, tačiau panašius reiškinius galime pastebėti ir kitose buvusiose autoritarinėse visuomenėse, kuomet ideologiniam modeliui sutvirtinti buvo kuriama atitinkama viešųjų erdvių meno estetika. Lietuvos kontekste galima aiškiai pamatyti viešųjų erdvių meno krizę, atsiradusią pirmaisiais nepriklausomybės metais, kuomet pasikeitus politinei santvarkai, pasikeitė ir visuomeninės vertybės, priimti į miestų aplinką meno kūriniai tampa nebeaktualūs ar net įžeidžiantys. Dažnai lydimas vyresniosios kartos gyvenimo įpročių ar tęsiamos kultūrinio identiteto, atsiranda priešprieša pokyčiams ir dėl to apsunkinama bendruomeninė integracija.

20 a. pabaigoje ir 21 a. pradžioje pliuralistinėse visuomenėse su aukštu veiksmų laisvės indeksu viešųjų erdvių meno problematika paastrėjo, pasidarė sunkiau pamatuoti santykį tarp saviraiškos laisvės, tradicijos ir socialinių aktualijų, kyta diskusijos kiek viešasis menas turi būti komfortiškas, ir kiek provokatyvus, kokia jo prioritetinga funkcija viešojoje erdvėje ir kokia yra šiuolaikinė viešoji/socialinė erdvė (Cartiere, 2008: 99–102, 111–112)? Lietuvoje ir kitose šalyse pasigirsta prieštarų vertinamų viešųjų erdvių meno projektų, kuomet aktuali socialinė problematika išreiškiama priemonėmis, kurios viešojoje erdvėje apibūdinamos kaip užgaunančios ar netinkamos konkrečiai vietai (pvz. Vlodo Urbanavičiaus skulptūra „Krantinės arka“). Susiduriama su meno vertybinės išraiškos objektyvaus vertinimo problematika, kuomet vienas meno kūrinys nėra suvokiamas ar vertingas visoms socialinėms grupėms vienodai, (Kwon, 2004), (Cartiere, 2008: 56–58), (Ramsden, 2008) o kartais šiuolaikinis menas įvardijamas kaip elitinis dėl jo suvokimo / skaitymo kompleksškumo ar primityvumo dėl jo supaprastintos komunikacijos ar probleminio lauko, dėl to sukeliama socialiniai prieštaravimai ir diskomfortas.

Multikultūrinėse visuomenėse, skirtingai nuo nedidelių vietinių bendruomenių, yra sunkiau reglamentuoti viešųjų erdvių meno integracijos kriterijus, kadangi dėl nuomonių ir vertybinių prioritetų gausos, atsirandantys požiūriai ne visada reflektuoja daugumos gyventojų nuomonę. Šie procesai nevyksta visose šalyse vienodu tempu, tačiau šiuolaikinė kultūrinė raida nurodo į multikultūrinio pasaulio užgimimą, bei socialinės adaptacijos reikiamybę.

Žvelgiant į globalinį kontekstą, yra naudojamos įvairios praktikos apspręsti kultūrinių artefaktų aktualumui ir nebūtinai vadovaujantis demokratiniais principais, todėl polemika gali būti net nepageidaujama. Tačiau atvirose ir demokratiškose visuomenėse kultūrinių artefaktų integravimo procesai yra kaip niekad aktualūs, kadangi bendruomenių gausa išryškina šiuolaikinius socialinius iššūkius, atsiranda vis daugiau įtampos taškų tarp tradicinių, nusistovėjusių vertybių ir naujų sampratų šeimos, religijos, rasės, politinių pažiūrų ir kt. atžvilgiu, dėl ko sustiprėja visuomeninė segregacija. Iš to kylantys bendruomeniniai nesutarimai dažniausiai sprendžiami vietinių bendruomenių lygmenyje, tačiau neretai reikalinga įsikišti valdžios struktūroms ir teisiniu keliu užtikrinant konkrečios bendruomenės orumą ir gyvenimo būdą (Tepper, 2011).

Šiuolaikiniai viešųjų erdvių estetiški reikalavimai įgyja papildomas kryptis: akcentuojama "Miesto be sienų" koncepcija, socialinio gijimo, išsilaisvinimo ir integracijos vertybės, iškeliami socialinės edukacijos funkcija – miestas kaip gyvenimo būdas. Viešojo meno užduotis yra efektyviai identifikuoti kultūrinį miesto/vietos kontekstą, jį papildyti bei formuoti (Miles, 1997), (Cartiere, 2008).

Šio tyrimo tikslas yra identifikuoti probleminį lauką ir atsižvelgiant į interesų visumą įvardinti kertinius veiksmus, apsprendžiančius sėkmingą meno kūrinių integraciją į viešąsias erdves bei įgalinančius socialinės interakcijos optimizaciją per kultūrinę raišką. Kadangi semantinis turinys gali būti skaitomas pakankamai subjektyviai, šiandieninės diskusijos atsiremia į objektyvaus vertinimo problematiką, kaip pasiekti maksimalų aktualumą kultūriškai ne homogeniškoje visuomenėje (Mickūnas, 1994: 50)? Tyrimu siekiama įvardinti kertinius faktorius įtakojančius viešųjų erdvių meno tvarumą visuomeniniame kontekste.

Metodai

Viešųjų erdvių meno problematikos tyrimai turi papildomas reikšmines, idėjines kilmes, tuo jie skiriasi nuo įprastų pasaulio objektų tyrinėjimo. Kūryba reflektuojasi kaip individualios erdvės kūrimas ir integravimas į viešąją erdvę – socialinę sistemą. Mes turime baigtinę formą ir bandančius ją juslėmis išjausti žiūrovus, kūnų sandūrą – naujo objekto išgyvenimą, įvertinimą, priimant jį į savo erdvę ir suteikiant jam atitinkamos svarbos koeficientą. Tiriant meno integracijos į viešąsias erdves problematiką yra sunku nustatyti objektyvius vertinimo kriterijus, nes yra susiduriama su daugybe asmeninių ir kultūrinių faktorių įtakojančių vertinimą, todėl siekiant užtikrinti didesnę tyrimų objektyvumą, būtų galima apsistoti ties žmonių kūniškųjų faktorių ir sistemų efektyvumo koreliaciniu tyrimu. Kūniškumo sąvoka šiame kontekste apima ne tik juslines išraiškas bet ir psichologines būsenas bei mąstymo procesus.

20 a. filosofijos kryptis – fenomenologija, nagrinėja erdvės idėjos sampratą kaip abstrakčią sąvoką, betarpiškai dalyvaujančią mūsų mąstymo procesuose. Nors "grynos erdvės" fenomeną redukuoti yra sudėtinga, kadangi erdvės sandara ir samprata yra perdėm plati ir komplikauta, tačiau galima būtų teigti, kad ji sukuria reiškinio buvimą. Skirtingai nuo viduramžių moksluose pabrėžiamo Dievo sukurto pasaulio vienalytiškumo (Eliade, 1997), fenomenologijos atstovė Elizabeth Stroker nurodo į skirtumą tarp būčių – jei nebūtų suvokėjo, atrandančio žmogiškąją būtį, galima būtų teigti, kad viskas yra fizikinė erdvė. Ji apsistojo ties fenomenu – „vieta“, kurioje telpa tiek žmogiškosios, tiek visos kitos erdvinės apraiškos. Tai vieta – reikšminė erdvė, kurioje žmogus gali gyventi ne tik kaip kūnas, bet kartu su siela ir protu. Individas turi turėti organiškai su jo kompleksine esybe susietą gyvenimiškąją aplinką, todėl savo socialinėje, kultūrinėje veikloje mes sukuriame naują erdvę – sudarytą iš reikšmių ir jas įkūnijančių objektų – formų. Taigi meninei erdvei galima priskirti kūrinius, kurie užima fizinę, intelektinę ir menamą erdvę (Ströker, 1987). Martinas Heidegger'is skyrė erdvių sampratas, teigdamas jog "skulptūrinis objektas tarsi nėra aplinkinės, gamtinės erdvės dalis, jis ją savo mase, idėja išstumia, ją uždaro, perplėšia ir neužpildo" (Heidegger, 1953).

Meno kūrinys vienija savyje erdvę, laiką, kultūrą, autoriaus asmeninę patirtį ir kt. Visi šie sandai gali būti nagrinėjami atskirai, tačiau kaip visuma jie reflektuoja estetines objekto savybes. Estetika, apjungia daugybę sisteminių reikšmių: grožį, malonumą, kultūrinės / socialines vertybes, istoriją, komunikaciją, t.y. visas vertybines išraiškas. Fenomenologijoje "vertybės" sąvoka yra suprantama kaip įgimta, tai mąstymo kriterijus bei patyrimo priežastis, užtikrinanti tvarumą mus supančioje erdvėje. Konkrečios verbalizuotos / apmąstytos vertybės atsiranda vėliau, tačiau jos visos orientuotos pagrindinės, esminės vertybės idėjos ar nuostatos link.

Kuriant vertybinę komunikaciją viešojoje erdvėje, galima išskirti tokias socialinių sistemų būsenas identifikuojančias sprendimų efektyvumą – konfrontacija, kuomet atsiranda priešiškus tarp subjektų interesų, kooperacija, kuomet esant vidiniams prieštaravimams išlaikomas sąlyginis interesų sutapimas ir konsolidacija kuomet sąlyginis interesų sutapimas neturi jokių konflikto apraiškų. Konsolidacija yra optimalus socialinis santykis, ji gali būti pasiekta per savi reguliaciją, suderinamumą ir organizavimą (Ramsden, 2008).

Krizė nurodo į situaciją, kuomet egzistuojančiai sistemai kelia grėsmę radikalūs pokyčiai. Svarbus sistemos ingredientas yra mikroįvairovė, kuri stimuliuoja jos evoliuciją, todėl laikinas viešasis menas yra labai svarbus, dėl jo gebėjimo reaguoti, atspindėti ir iširti kontekstą kuriame šiandien jis gyvena. Patricia Phillips jį apibūdina kaip "socialinį meno troškimą, kuris yra šiuolaikinis ir laiku, kuris reaguoja ir atspindi savo laiko ir aplinkybių kontekstą" (Philips, 1989). Įtakoti mikro įvairovės (nuomonių) ir mikro kontekstų (aplinkų) individai ir organizacijos, transformuodami savo požiūrius, evoliucionuoja. Galiausiai mūsų požiūris į pokytį, kaip pastovią krizę, tampa įpročiu ir mes tame išvelgiame nebe istorinį procesą, bet mechaninį sistemos stabilumo principą. Ši sisteminė evoliucija nevyksta atsitiktinai, sėkminga (tvari) kaita užtikrinama tik

dalyvaujant pozityviam grįžtamajam ryšiui ir sinergijai, tokiu būdu sukuriamos naujos, viduje vientisos struktūros, turinčios laikino stabilumo požymių (Ramsden, 2008).

Rezultatai

Vaizduojamojo meno turinys dažnai intuityviai nuskaitomas palyginimo principu su fizinės / kūniškosios, matematinės ir kultūrinės erdvių patirtimis („Encyclopedia of phenomenology“, 1997), todėl formuojant pozityvų grįžtamąjį ryšį, galima būtų pasitelkti semiotinę objekto analizę, kuri susideda iš objekto nusakymo / aprašymo, sėkmingai kuriant/koduojant naują objektą, svarbiausias sąrangos elementų tarpusavio sąryšis, tiek mechaninis tiek koncepcinis (Ramsden, 2008).

Komunikacijos efektyvumas, gali būti optimizuojamas išnaudojant elgsenos modelius, įtaigią sąveiką ar per mechaninius aplinkos sklaidos principus. Šių elementų suvokimo universalumas pasireiškia per tokias bendrybes, kaip fizinė ir psichinė žmonių konstitucijos, o taip pat įgytą patirtį bei kultūrinius ir istorinius panašumus. Išskiriant tokius vertinimą įtakojančius faktorius kaip asmens psichologija, kūniškumas, redukuojant bendražmogiškus motyvus ir patirtis, galima gana objektyviai vertinti kūrinio turinį (Merleau-Ponty, 2005). Tai žmogiškoji erdvė, kuri nėra objektyviai nekintama, tačiau daugmaž vienoda žmonėms ir žmonijai tuo pačiu metu. Žinoma, meniniame kontekste neišvengiamas subjektyvus informacijos interpretavimas, tačiau identifikuojant semantikos antropologinę raidą, nurodančią į šiuolaikinį kultūrinį identitetą, ir integruojant kūrinį į fizinį/istorinį konkrečios vietos kontekstą yra užtikrinamas didesnis vertybinis tvarumas ir komunikacijos efektyvumas.

Globalizacijos procesai skatina visuomenės pliuralizmą, todėl tradiciniai vertybiniai kriterijai dėl visuomeninių poreikių yra papildomi naujais, užtikrinant įvairių kultūrų ir bendruomenių sugyvenimo darną ir gerovę. Miestas ar regionas yra vertinamas kaip kompleksinis, evoliucionuojantis erdvinis vienetas, turintis vietines įtampas, veiklos ir tyrinėjimo galimybes. Individas valdydamas savo įgūdžius ir sprendimus, valdo kolektyvinės sistemos struktūrinę evoliuciją. Žmonės ne tik keičia ką jie daro, bet lygiai taip pat įgauna žinių ką jie gali ar nori daryti (Ramsden, 2008). Formuojant miesto tvarumo strategijas, identifikuojama tarpusavyje susijusių sistemų ekologija, kuomet panaikinus vieną elementą visa sistema yra pažeidžiama, prarandama jungtis tarp socialinių grupių ir tokiu būdu neužtikrinamas harmoningas sugyvenimas. Miestų planavimas, dizainas ir menas, pradeda sudaryti dinamines sistemas, kurios viena kitą kvestionuoja ir papildo.

Išvados

Viešoji erdvė, gali būti vertinama kaip erdvė apspręsta žmogiškųjų vertybių ir jos vertybinė / estetinė komunikacija įgyvendinama per meninę raišką. Meninės veiklos priežastis yra estetikos troškimas pasireiškiantis per žmogiškųjų vertybių parodymą ir socialinės raidos pokyčių vertybinį pagrindimą, o korekcinis atgalinis ryšys tiesiogiai susijęs su šios komunikacijos aktualumo vertinimu. Veiklos galimybės atsiskleidžia socialinės sistemos ribose ir pritaikomi sisteminiai tyrimai nurodo į veiksmų priežastis ir tikslus kuriant visuomeninį gėrbūvį. Viešųjų erdvių menas turėtų vengti kritinių įtampas taškų sociume, tačiau taip pat atverti kelius į inovatyvias kūrybines / evoliucines galimybes.

Efektyvus viešųjų erdvių meno sektoriaus administravimas pasireiškia per kūrinių vertybinį aktualumą ir komunikacijos rišlumą, todėl siekiant išvengti kognityvinio disonanso ir pasaulėžiūrų sankirtos, reikalinga užtikrinti darnų sąryšį tarp visuomenės ir kūrinio. Visuomenėse su žemu socialinio sąmoningumo ir atsakingumo lygiu galimas detalus viešųjų erdvių meno reglamentavimas, tačiau siekiant užtikrinti saviraiškos laisvę ir sklandžią kūrinių vertybinę integraciją į socialinę sistemą, optimaliausia išeitis būtų bendruomeninis dialogas. Jis gali būti

vystomas konkrečiomis šiuolaikinėmis komunikacijos technikomis, nurodant į atvirą ir viešą diskusijos iniciatyvą tarp gyventojų, miestų vizijos formuotojų ir meno kūrėjų.

Kuriant meno kūrinių integracijos į viešąją erdvę metodiką turi būti aiškiai apibrėžiama viešosios erdvės samprata bei ištirtas konkrečios vietos šiuolaikinis kultūrinis, demografinis bei fizinis kontekstai, tuo pagrindu suformuota regiono vystymosi vizija, tenkinanti gyventojų poreikius. Išsiaiškinus naujos aplinkos santykį su konkrečia erdve visais sąveikos lygmenimis, būtų optimizuojama vertybinė komunikacija ir tokiu būdu užtikrinamas viešųjų erdvių kūrinių tvarumas.

„Daiktai pasirodo sąmonei tokiais būdais, kokiais sąmonė juos patiria, tačiau sąmonė patiria daiktus tik tais būdais, kokiais jie pasirodo“ Edmund Husserl (Mickūnas, 1994).

Literatūra

1. Cartiere C., Willis S. *The Practice of Public Art*. Routledge. 2008.
2. Eliade M. *Šventybė ir Pasaulietiškas*. Mintis. Vilnius, 1997.
3. *Encyclopedia of phenomenology*. Kluwer Academic Publishers. Netherlands, 1997.
4. Heidegger M. *Being and Time*. State University of New York press. 1953
5. Kwon M. *One Place after Another: Site-Specific Art and Locational Identity*. The MIT Press. 2004.
6. Merleau-Ponty M. *Akis ir Dvasia*. Baltos Lankos. Vilnius, 2005.
7. Mickūnas A., Stewart D. *Fenomenologinė filosofija*. Baltos lankos. Vilnius, 1994.
8. Miles M. *Arts Space and the City*. Routledge. 1997.
9. Philips P. C. Temporality and Public Art. *Critical Issues in Public Art. Art Journal*, Vol. 48. 1989.
10. Ramsden J. *Complexity and Security*. IOS press. 2008.
11. Ströker E. *Investigations in Philosophy of Space*. Ohio University Press. 1987.
12. Tepper S. J. *Not Here, Not Now, Not That! – Protest over Art and Culture in America*. University of Chicago Press. 2011.

Problematics of an Artwork Integration into Public Spaces

(Received in January, 2016; Accepted in April, 2016; Available Online from 10th of May, 2016)

Summary

Public space art integration effectiveness depends on a successful integration of a contemporary cultural identity into local society and in particular communities. The aim of these studies is to determine the optimal methods for harmonizing integration of new cultural artifacts into society. Here is an overview of interdisciplinary studies investigating public art integrity and sustainability problems by determining key factors influencing the sustainability of art in a public context. In the multicultural world, it is becoming increasingly difficult to regulate public space art integration into local communities, referring to the key role of social and cultural traditions and contemporary art relationship sustainability.

In today's context public art survival problems became particularly acute, especially as evidenced by the post-Soviet countries, never the less similar phenomena can be observed in other post-authoritarian societies when particular public art aesthetics were developed to strengthen ideological model. Clearly this can be seen in the context of Lithuania when public space art crisis appeared in the first years of independence. The change of political system and social values have changed public art appreciation when ideological works of art became irrelevant or even offensive in today's cultural context. There is perceived opposition to changes often accompanied by the older generation's lifestyle or habits, leading to difficulties for social integration.

With the emergence of changes in demographics, communication, working principles and technology, traditional / indigenous communities is affected by factors such as global integration, more universal social models, and the intercultural communication. Efficiency in communication can be optimized by using behavioral patterns, suggestive interactions or using mechanical dissemination principles. Public space art integration methodology must clearly define the concept of public space, take into account site specifics and contemporary cultural and demographic context, it must correspond to region's development vision that meets the needs of the population.

To ensure public art sustainability and optimize communication means, the relationships between the new environments within a particular space must be clarified at all levels of interaction. Urban planning, design, and art, create dynamic systems that question and complement each other. With a local social environment appreciation, respect for the complexity of cultural identity and contemporary cultural influences, public art integration strategies may be formed.